

моментів життя письменниці, описаних в названому тексті символічно. Пояснюється проблема пошуку-і-знайдення власної території (місця/міста) для жіночого письма, жінки, авторки.

Ключові слова: жіноче письмо, саморепрезентація, автобіографізм.

Жаркова Р. Е. Его (и, или)/ Ее место-город: силуэты других как тактика саморепрезентации в женском письме модерна (на материале произведения “Город грусти” Леси Украинки)

Статья посвящена анализу презентаций авторских “я” (Других) в женском письме, конкретно в произведение Леси Украинки “Город грусти”. Предлагается интерпретация важных с точки зрения автобиографизма моментов жизни писательницы, показанных в названом тексте символически. Объясняется проблема поиска-и-отыскивания собственной территории (места/города) для женского письма, женщины, авторши.

Ключевые слова: женское письмо, саморепрезентация, автобиографизм.

Zharkova R. Y. Him (and, or)/ Her Place-City: Silhouettes of Others as Tactics of the Self-Representation in Women’s Writing of Modernism (Based Lesia Ukrainka’s Text “City of the Sadness”)

This article is devoted to an analysis of the presentation of the author’s ‘self’ (Others) in women’s writing, specifically in Lesia Ukrainka’s text “City of the sadness”. Are symbolic interpretation of important moments in the author’s life from are autobiographical perspective is proposed in this work. We ground the problem of the search-and-find her spot (place-city) for women’s writing, for women and authoress.

Key words: women’s writing, self-representation, autobiographism.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Бойцун І. Є.

УДК 82.09

Ю. Д. Клімчук

МОДЕЛЬ “ПРАЗЬКОГО ТЕКСТУ”: СЕМАНТИКА ТА СТРУКТУРА

Проблеми дослідження міста як особливої семіотичної сфери потрапили в зону активної уваги світових гуманітарних студій у ХХ столітті. У західній науці до міста та суміжних з ним понять звертались

К. Лінч (образ міста), Р. Барт (семіотика простору), Ч. Дженкс (текст, код, знак, синтаксис, семантика простору архітектури) та ін.

Вивчення цієї проблеми вітчизняними літературознавцями розпочалося порівняно недавно і спиралося, в основному, на дослідження та теоретико-методологічні розробки представників тартусько-московської семіотичної школи (В. Топоров, Ю. Лотман, Б. Успенський, З. Мінц). Саме вони стверджували, що “будь-яка реальність, занурена у сферу культури, починає функціонувати як знакова” [4, с. 217]. Такий підхід став поштовхом для досліджень у якості тексту практично всіх витворів мистецтва та реалій культури. У такий спосіб місто як найважливіший феномен культури опинилось у центрі уваги семіотики. У рамках семіотичного підходу місто стали розглядати, з одного боку, як текст, а з іншого як механізм породження текстів [4, с. 112], що й стало першопричиною дослідження міських текстів у літературознавстві.

Тема урбанізму є актуальною і для українського літературознавчого дискурсу. На різні аспекти міських текстів та їхню семантичну реалізацію у творах української художньої словесності звертали увагу А. Біла, В. Фоменко, В. Просалова, Г. Грабович, О. Білецький, С. Павличко, Е. Соловей, С. Андрусів, О. Гусейнова, Т. Тимошенко, Т. Гундорова та ін.

Актуальність обраної нами теми зумовлена перш за все тим, що за останнє десятиліття межі вивчення міської проблематики значно розширилися. Дослідження тексту починає здійснюватися з урахуванням проблем міжкультурної комунікації, сфери взаємодії різних культур та етносів. Вивчення локального тексту з такої перспективи дозволяє зосередитися на питаннях відображення національної самосвідомості на рівні текстової реалізації. Окрім певних смислових аспектів, тексти, присвячені найбільшим світовим містам, несуть у собі надзвичайно могутній комунікативний заряд, у процесі діалогу культур відбувається осмислення “чужого” світу та розуміння “свого” власного. Така культурна взаємодія розглядається в парадигмі діалогічної концепції М. Бахтіна і це не лише обмін певною культурною інформацією, а й спосіб внесення тих чи інших коректив у світосприйняття комуніканта [2, с. 179].

Можна сміливо говорити про те, що виникнення празького тексту – надзвичайно важливий факт у культурі не лише чеській, але й загальноєвропейській. Його зародження та формування є свідченням того, що наприкінці XIX – першій половині XX століття така природна характеристика культури, як діалогічність, стає ключовим творчим принципом та світоглядною категорією багатьох європейських культур.

Основною метою дослідження є виявлення та характеристика структурно-семіотичної моделі “празького тексту” кінця XIX – початку XX століття, зокрема його імагологічного компоненту. Також маємо на меті зосередити увагу на міжкультурній взаємодії, коли одна культура, з її історією, міфологією, літературою проникає в іншу посередництвом

внутрішніх та зовнішніх зв'язків і відображається на рівні міських надтекстів.

Досягнення мети передбачає вирішення ряду завдань: виявити коло репрезентативних текстів, які формують ядерно-периферійну зону “празького тексту”; з'ясувати передумови та умови його формування; розглянути формально-змістову структуру та встановити основні мотиви.

Прага з моменту свого заснування була місцем зіткнення різних культур та народів. Етнічну особливість багатомовної Праги влучно окреслив празький німецькомовний письменник єврейського походження О. Вінер, котрий назвав місто на Влтаві “*Dreivölkerstadt*”, тобто “містом трьох народів” – чеського, німецького та єврейського [9, с. 287]. Крім них, тут мешкали італійці, французи, іспанці, голландці, шотландці, ірландці, дещо пізніше – південні слов'яни, росіяни та українці.

Формуванню “празького тексту” сприяло не лише багатство міського фольклору, а й неординарність празького історичного та культурного ландшафту, який пов'язаний з однією з головних особливостей чеської столиці – її поліетнічністю. Така гетерогенність Праги пояснюється існуванням на її території включно до середини ХХ століття різних культур кожна з яких залишила свій неповторний слід у канві “празького тексту”. Тому коли говоримо про передумови його формування, серед яких географічне положення міста, його знакова природа, унікальність ролі у чеській та світовій культурі й історії – слід пам'ятати про помітний вплив емігрантів та їхньої творчості на структуру “празького тексту” в цілому. Адже це люди, котрі завдяки набутому роками емігрантському досвіду “чужої” країни не лише намагались осягнути “свій” національний образ, національну ідентифікацію себе посередництвом літературних творів та художньо-естетичних систем у чужому просторі, а й сформувати та поширити певне уявлення, образ, імідж чужої країни у свідомості інших народів. Закономірним є те, що впродовж тривалого часу контакти у режимі “свій-чужий” поширюються та поглиблюються. Тому процеси, які відбуваються в одному етносі, нерідко стимулюють відгуки в іншому, впливаючи на різноманітні аспекти духовного та культурного життя, тим самим створюючи умови для діалогу культур у його найширшому ракурсі. Говорячи про структурну організацію празького тексту, зазначимо, що традиційний підхід ієрархічної сегментації тексту у випадку з надтекстом буде недоцільним. Надтекст як такий не має початку та кінця, його межі умовні, адже культурний міський міф постійно розвивається та набуває нових варіацій, не існує чіткої стратегії його прочитання. Як стверджує Н. Медніс, обов'язковою умовою надтексту є “наявність та обізнаність читача з певним не зовсім статичним, але відносно стабільним колом текстів, котрі є найбільш репрезентативними для даного надтексту” [5, с. 21]. Тому більш доцільним, на нашу думку, є розгляд міського тексту як явища, що складається з автономних частин, котрі доповнюють одна одну. Це

пояснюється тим, що міський текст може бути виявлений як на рівні творчості окремого письменника чи поета, так і на рівні творчості певної групи письменників чи поетів. У випадку “празького тексту”, як явища міжкультурного, мова може йти про “празький текст” у творчості празьких німецькомовних поетів, “празький текст” у творчості російського літературного угруповання “Скит поетів”, “празький текст” у творчості українських поетів-емігрантів і т.ін. Отже, пропонуємо розглядати “празький текст” як міжкультурний феномен, у межах якого співіснують окремі його складові, де кожна з них взаємодіє з надтекстом у цілому, ніскільки не порушуючи при цьому загальної когерентності тексту.

З метою кращого вивчення усіх його компонентів, структуру “празького тексту” варто досліджувати з семантичної точки зору, що передбачає виявлення ядро-периферійної зони, котра реалізується на рівні лексико-семантичних полів. Ці поля є відносно автономними, кожне поле – це мозаїка міських текстів, де кожен текст має певне місце у лексико-семантичному просторі. Саме відносини, котрі реалізуються у структурі центр – периферія, відрізняють надтекст від гіпертексту і дозволяють належним чином вибудовувати його метаопис з опорою на ядерні субтексти, які визначають інтерпретаційний код [5, с. 17].

На нашу думку, організація ядро-периферійної зони “празького тексту” є тотожною “петербурзькому тексту”, яку розробив В. Топоров. Згідно з нею зовнішнє, периферійне поле складають тексти, котрі мають певне відношення до міського тексту, хоча й не належать до нього безпосередньо. Це – нехудожні тексти, які описують місто як об’єкт фізичної реальності, залишаючи поза увагою область символічного. Більш наближеними до ядра, на думку В. Топорова, є тексти художньої літератури, у яких створюється образ Петербурга, місце дії відбувається теж тут, згадуються ті чи інші петербурзькі реалії й т.ін., але в семантиці яких відсутнім є зв’язок із міфом про місто, з “інваріантною” ідеєю, котра складає смислове ядро “петербурзького тексту”. І власне ядро “петербурзького тексту” формують ті твори, семантична структура яких так чи інакше містить у собі “петербурзький інваріант”. Дослідник перераховує велику кількість авторів “петербурзького тексту”, проте зауважує, що список залишається відкритим. У процесі історичного розвитку “петербурзький текст” може залучати у своє оточення все нові й нові тексти. Також особливу групу текстів утворюють тексти духовно-культурної сфери, які стоять найближче до самого міського тексту, це – міські легенди, перекази, пророцтва, герої літературних творів і т.ін., тобто так звана “петербурзька міфологія”. Цей текстовий прошарок місцем виникнення художніх текстів [6, с. 243].

Саме тому для правильної стратифікації текстів, у яких фігурують празькі топоси, важливим є визначення основних мотивів, які й формують ядерну зону празького тексту. Вони лежать в основі

багатовимірному простору будь-якого тексту, особливо такого складного, як міський. За визначенням лексичного енциклопедичного словника мотив – це стійкий формально-змістовий елемент художнього тексту, який можна виділити як у межах одного чи декількох текстів, так і в контексті усієї творчості письменника, а також конкретного літературного напрямку чи цілої епохи [8, с. 453]. В. Халізов, у свою чергу, розглядає мотив як “компонент твору, котрий характеризується підвищеною значимістю (семантичною значимістю). Він є невіддільним від теми та концепції (ідеї) твору, але не тотожний їм. Мотив так чи інакше є локалізованим у творі, але при цьому присутній у найрізноманітніших формах” [7, с. 434]. Отже, мотиви – це свого роду культурні константи, які втілюються у ряді таких понять, як міф, міфологема, символ, архетип і т. ін. Це стабільні, ключові поняття, які акумулюють у собі надбання та досвід людства, залишаються незмінними упродовж усього процесу еволюції культури та складають її концептуальне ядро. Тому такі лексеми, як Карлів міст, Празький лицар, Стобаштова є не просто нейтральними лексичними одиницями – окрім суто лексичного та граматичного значення, для цих слів характерним є лексичний фон, який обумовлює знання про історію, міфологію, культуру, звичаї країни, котрі постають за цими словами у свідомості носіїв мови. Наявність таких фонових знань дає можливість “іншим” відкрити для себе та проникнути у мовну картину світу “іншої”, “чужої” спільноти, за посередництвом певних культурно-маркованих одиниць.

Семантика мотивів не лише інтертекстуальна, але й парадигматична. Мотив належить не текстові, а всій традиції в цілому. Його значення не можна вивести із синтагматики сюжету, для його розуміння необхідним є його співвідношення з національно-культурною картиною світу того чи іншого етносу. Статус мотиву у структурі надтексту ми приписуємо тим одиницям, чия повторюваність поширюється далеко за межі тексту, а значення зводиться до метарівня. Важливо з'ясувати ступінь релевантності використаних у тому чи іншому тексті мотивів для його семантики. Саме це і є критерієм при встановленні відмінностей між поняттями “празький текст” та “образ Праги”, а відтак виділенні цього феномену з великої кількості текстів чеської та світової літератури і встановлення належності до ядерного поля локального тексту. До “празького тексту” належать далеко не всі твори, у яких створюється образ Праги, а лише ті з них, у яких цей образ набуває символічного змісту, є віддзеркаленням “метафізичної” природи празького простору, які пов'язані з місцем Праги в історії та культурі чеського народу та світу в цілому. Із цієї позиції тема “празький текст” у літературі, з одного боку, вужча, ніж “Образ Праги”, а з іншого – ширша, оскільки ставить собі за мету сформуванню культурний міф про Прагу як містичне та магічне місто [3, с. 75].

Будь-який міський текст, у тому числі й “празький”, характеризується двома головними принципами його організації –

парадигматичним та синтагматичним. Так, В. Абашев у своїх дослідженнях Пермі як тексту вважає, що найважливішими елементами локальних текстів є його словник, парадигматичні ресурси, вивчення яких є необхідним для характеристики міста у його символічному текстовому прояві [1, с. 98]. Ці елементи визначаються як “семіотично трансформовані реалії”, котрі наповнюють історію міста. Що стосується власне словника міського тексту, який складають парадигматичні одиниці, то на цьому зупиняється В. Топоров: “... повторюваний, обмежений лексикон може сприйматися як система знаків, які формують основу “петербурзького тексту” [6, с. 289]. Ці знаки служать кодом, за допомогою якого конкретний текст може розпізнаватися як такий, що стосується конкретного міського тексту. Тому такі празькі реалії, як Голем, Вишеград, Золота вулиця та багато інших, активують у свідомості адресата певні міські іміджі, емоції, спогади. Інколи це пряме відтворення тих чи інших картин празького побуту, де з надзвичайною точністю відтворено внутрішній стан поета, його почуття, а в декого певні стереотипи сприйняття Праги, які склалися під впливом почутого чи прочитаного раніше.

“Празький текст” є результатом міжкультурної комунікації, сферою взаємодії різних культур та націй, неоднорідним за своєю структурною організацією. Можливим є його вивчення як цілого, так і його автономних складових, де кожна з них взаємодіє з надтекстом у цілому. Аналіз структури надтекстів неможливий без визначення основних мотивів, чия семантика не лише інтертекстуальна, але й парадигматична. Прага володіє достатнім семіотичним потенціалом для того, щоб виступати у ролі генератора “празького тексту”. Говорячи про Прагу, потрібно чітко усвідомлювати, що Прага завжди була мультикультурним містом, вона ніколи не була моноетнічною, ніколи не належала одній культурі.

Список використаної літератури

- 1. Абашев В. В.** Пермь как текст / В. В. Абашев. – Пермь, 2000. – 321 с.
- 2. Бахтин М. М.** Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М : Искусство, 1986. – 445 с.
- 3. Бобраков-Тимошкин А. Е.** “Пражский текст” в чешской литературе конца XIX – начала XX века : [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.03 “Литература народов стран зарубежья (с указанием конкретной литературы)” / А. Е. Бобраков-Тимошкин. – Москва, 2004. – 312 с.
- 4. Лотман Ю. М.** Семіотика культуры и понятие текста / Ю. М. Лотман // Избранные статьи. – Т. 1. – Таллинн, 1992. – С. 129 – 132.
- 5. Меднис Н. Е.** Сверхтексты в русской литературе / Н. Е. Меднис. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского гос. пед. ун-та, 2003. – 170 с.
- 6. Топоров В. Н.** Петербург и петербургский текст русской литературы / В. Н. Топоров // Метафизика Петербурга. Петербургские чтения по теории, истории и философии культуры / [отв. ред. Л. Морева]. – СПб. : Эйдос, 1993. – С. 205 – 235.
- 7. Хализев В. Е.**

Теория литературы: Учебник / В. Е. Хализев. – М. : Высш. шк., 2000. – 73 с. 8. Ярцева В. М. Лінгвістичний енциклопедичний словник / В. М. Ярцева. – М. : Радянська енциклопедія, 1990. – 746 с. 9. Dějiny Prahy II – od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti – Kol. autorů Paseka Prah-Litomyšl : 1998. – 565 s.

Клімчук Ю. Д. Модель пражського тексту: семантика та структура

У статті йдеться про структурно-семіотичну модель “пражського тексту” кінця ХІХ – початку ХХ століття, з урахуванням його міжкультурного контексту. Виділено лексико-семантичні поля, які формують ядро “пражського тексту”. Встановлено, що ці поля є автономними і займають певне місце у лексико-семантичному просторі “пражського тексту”. З’ясовано передумови його зародження, серед яких основна увага відведена імагологічній складовій. Встановлено основні мотиви.

Ключові слова: пражський текст, імагологія, діалог культур, структура, мотив.

Климчук Ю. Д. Модель пражского текста: семантика и структура

В статье речь идет о структурно-семиотической модели “пражского текста” конца ХІХ – начало ХХ века, с учетом межкультурного контекста. Определено лексико-семантические поля, которые формируют ядро “пражского текста”. Установлено, что эти поля автономны и занимают определенное место в структуре “пражского текста”. Выделены предпосылки его зарождения, особое внимание посвящено его имагологическому компоненту. Рассмотрены ключевые мотивы.

Ключевые слова: пражский текст, имагология, диалог культур, структура, мотив.

Klimchuk Y. The Prague’s Text Model: Semantics and Structure

The article deals with the Prague’s text (the end of ХІХ – the beginning of ХХ century) structural-semantic organization, the intercultural context is taken into account. It is spoken in detail about a number of lexico-semantic fields that form the Prague’s text core. Much attention is given to its imagological aspect, the main motives are established. The main conditions of Prague’s text appearance are defined; special emphasis is laid upon its role in the European culture.

Key words: Prague text, imagology, cultures’ dialogue, structure, motif.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к.філол.н, доц. Соколова В. А.